

УДК 314.117-057.16(497.11)''200'';
314.114:33(497.11)''200''

Оригиналан научни рад

Original scientific work

Вера Глигоријевић**ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА РАДНЕ СНАГЕ У БЕОГРАДУ
ПОЧЕТКОМ XXI ВЕКА**

Извод: У раду се анализирају промене састава радне снаге главног града Србије које су наступиле заједно са транзицијским променама у бившим социјалистичким земљама у Европи. Поред основних демографских обележја као што су промене стопа активности, запослености, незапослености, састава према старости, делатности и занимању, анализирају се и додатна обележја која су обухваћена анкетом о радној снази. Анализом обележја која обезбеђују интернационалну упоредивост, могуће је било истражити сличности и разлике са елементима развоја других великих градова изван ЕУ, сличности са глобалним градовима у настајању или са приматним градовима на светској полупериферији и периферији.

Кључне речи: радна снага, поларизација, Београд, приматни град

Abstract: The paper analyses changes in the composition of the Serbian capital's labor force, which changes have started developing at the same time as similar transitional changes in other ex-communist countries through-out Eastern Europe. Apart from basic demographic parameters, such as: changes of the activity rate, employment, unemployment, composition against type of activity, age and occupation, additional parameters included in the labor force official pools are analyzed. Parameters included in the analysis secure an international match, so a further comparative analysis of similarities and differences of similar trends in development processes observed in other cities outside of the EU could be done, as well as an analysis of similarity of trends observed in emerging global cities or in primate cities of the global sub-periphery and periphery.

Key words: labor force, polarisation, Belgrade, primate city

Увод

Од 7,5 милиона становника Србије око 45% је бар накратко живело или и данас борави изван места рођења. Из овог контингента укупног становништва могла би се регрутовати готово укупна урбана популација у Србији. Од свих видова миграција, најваријабилнија је миграција радне снаге где неке области дају стотине хиљада миграната док друге привлаче и милионе. Заједничко агломерацијама у којима живи највећи број људи је да су урбаног карактера. У центру мреже насеља, која је у Србији организована у нодове, који интегришу регионе и нацију у глобалну економију,

налази се једини милионски град, Београд. Он је центар бизниса, високо специјализованих услуга, трговине и банкарства, град економске и друштвене интеракције која је хијерархијски устројена и заснована на високом нивоу инвестиција и економске моћи. Београд је командни центар само једног дела међународног капитала и нод за интеррелације са мрежом глобалног капитала.

У раду се полази од становишта да је Београд приматни¹ град (Ђурђевић Б., 2006) и да га као таквог карактеришу неки елементи развоја великих западних градова тј. глобалних градова Трећег света (Malecki E., 2007). Поред присуства илегалне градње и базарне економије као елемента развоја градова Трећег света (Петровић Н., 2003), у Београду је присутна дуална економска и социјална структура радно способног становништва. Потражњу за радном снагом карактерише изразита сегментација, а као последица, понуда радне снаге постаје поларизирана на богате и сиромашне, високо квалификоване и необучене раднике. Стамбена сегрегација као просторна манифестација дуалног састава становништва у фокусу је урбаних географа, социолога и других теоретичара који се баве нарастајућим проблемима градова и ”новом гентрификацијом” као доминантном урбаном стратегијом. Као што говори Neil Smith (2002) прескалирање производње у смеру метрополитанске скале одражава глобалну промену; истовремено оно представља саму срж новог урбанизма... где изградња некретнина постаје средиштем *производне* економије града и циљ за себе” (Smith N., 2002).

Као што ће се у даље у раду разматрати, Београд је на позицији приматног града учврстила мрежа тржишта рада, која на формирање његових позиција утиче понудом високо образоване и обучене радне снаге на једној страни и неквалификоване радне снаге на другој страни. Од њиховог међуодноса зависи формирање формалне економије коју прати званична статистика али и неформалне економије града која је тек последњих неколико година организованије праћена и пописивана. Мрежа тржишта рада снажно утиче на промене токова радне снаге и јача економску и социјалну поларизацију у Београду, док истовремено представља функцију реструк-

---

¹ Приматни град је водећи град земље или региона који је диспропорционално већи од било ког другог града у урбаној хијерархији. Он има најмање двоструко већи број становника него други по величини град и карактеристичан је за земље Латинске Америке, Азије и Африке. И међу европским развијеним земљама има примера приматности (Париз или Лондон). Иако је теорија о приматности доста стара (творца је Marc Jefferson, 1939), поново је размотрена у светлу сличности са једним делом развојних трајекторија глобалних градова у настајању, изван развијених земаља где приматни градови са свега неколико развијених високо специјализованих услуга и скромним инвестицијама ТНС привлаче велики број миграната.

турирања привреде ка услужним делатностима посебно ка развоју тзв. бизнис услуга.²

У групацији светских или глобалних градова, Београд је 2004. припадао категорији „довољно високог присуства“³ (4. група), да би до 2008. године остварио извешан помак у оквиру исте групације (20. позиција). Потребе ради, од градова из окружења, спомињу се Загреб, Софија и Љубљана који су знатно боље ранжирани у односу на Београд (Љубљана је из 5. групе где се налазила 2004, прешла у групу гама градова (3. група) у којој је и Загреб, док је Софија у 2. групи глобалних градова (бета група) (GaWC, 2004., GaWC, 2008). Рангирање светских градова је вршено кроз пет димензија: финансијски капитал, људски капитал, информације, култура и политика. Друга димензија је посебно наглашена у овом раду или колика је моћ града да развојем сектора услуга, посебно бизнис услуга, привуче различите групе становништва.

Теоријски оквири глобалних промена понуде и потражње за радном снагом

Потребе за радном снагом нису регионално уједначене као што је и понуда радне снаге просторно веома варијабилна. У земљи у којој је реги-

---

² Иако не постоји општеприхваћена дефиниција услужног сектора, постоји генерално слагање око најважнијих компоненти које га сачињавају. Такође постоји сагласност око даље категоризације услуга на приватни, тржишни или профитни сектор и јавни, непрофитни сектор услуга. Интернационализација услуга је утицала на јачање тржишног сектора. По Bryson-у (2004) седам најважнијих компоненти које чине сектор услуга су: *Финансије, осигурање и послови са некретностима* који укључују комерцијалне банке и инвестиционе фондове, здравствено осигурање и осигурање имовине, трговину комерцијалним и резиденцијалним објектима; *Бизнис услуге* које укључују правно заступништво, оглашавање и маркетинг, односе са јавношћу, рачуноводство, истраживање и развој, обука персонала, одабир кадрова, архитектура и инжењеринг, консалтинг; *Саобраћај и комуникације* који укључују електронске медије, камионски превоз, превоз бродовима, железницом, авионски превоз и локални саобраћај; *Трговина на велико и малопродаја*. У ову категорију се убрајају и ресторани у оквиру тржних центара, личне услуге и услуге одржавања које су придружене уз трговину; *Забава, хотели и мотели* – део туризма; *Јавне услуге* свих нивоа власти које су у најновијим класификацијама део економије услуга и у њих спадају: јавне службе, војска, државне школе, државне здравствене установе и др.; *Непрофитне услуге* као што су цркве, добротворне организације, музеји и непрофитне здравствене агенције (Кнох Р. *et al.*, 2008).

³ По GaWC-у (*Globalization and World Cities Study Group and Network*), најважнији градови света су сврстани у пет група: "Alpha" (четири категорије), "Beta" (три категорије), "Gamma" (три категорије), и градови са "High sufficiency" (високо довољно) and "Sufficiency" (довољно). Мисли се на ниво присуства седишта транснационалних корпорација.

стрована приматност, као што је Србија, тржиште рада је усаглашено са потребама приматног града које настају присуством међународних корпорација и њихових захтева за високо специјализованим услугама. Неквалификована и невешта радна снага, доступна у периферним регионима, може постати значајан извор и понуда за обављање базичних услуга чији су корисници новопридошли високо плаћени радници. Чест пример су услуге одржавања домаћинства, баштовани или грађевински радници. Највећи број научних радова који се баве овим садржајима, фокусира се на високо квалификовану радну снагу која пружа специјализоване бизнис услуге глобалним корпорацијама. Те услуге су виђене као ултимативна постиндустријска економска база градова региона (Scott et al., 2001).

Градови или региони у која није довољно инвестирано током индустријске фазе, тешко могу да стигну до постиндустријске фазе. Такви региони не могу да очекују да прате правце развоја земаља у којима су лоцирани светски градови. Инвестиције су неопходне за формирање сопственог дела светског тржишта и развој функција глобалних градова далеко је од оних места у којима су инвестиције биле на ниском нивоу. Места изван мапе глобалних градова су очигледна контрадикција истраживањима светских градова – градови чија популација далеко премашује минимум за статус светског града али у исто време немају кореспонденцију са глобалном економијом. Пример је Београд. Потражњу за радном снагом карактерише изразита сегментација, а као последица, понуда радне снаге постаје поларизована на богате и сиромашне, веште и необучене раднике.

Свака фаза еволуције процеса рада представља начине комбиновања капитала и рада у производном процесу, различите начине организовања радне снаге и различите типове стратификације и диференцијације унутар радничке класе. Значај структурног померања у глобалну економију услуга је огроман. Постиндустријска производња захтева велики број услуга, укључујући оглашавање, рачуноводство, маркетинг, логистику и техничку подршку који су готов производ или део производног процеса.

Процеси рада у различитим економским секторима имају потребу и за високо обученом и добро плаћеном радном снагом али и за невештом јефтинијом радном снагом а све са циљем да се омогуће специјализоване и на знању засноване услуге, са једне стране и организационо флексибилнији и јефтинији рад, са друге стране (Sassen S., 1999). Промене у структури глобалне економије и расподеле рада у производним процесима су унели нову димензију тржишта радне снаге и процеса рада. Чак штавише економија услуга је оснажила истраживања промена физичког простора производње а успон сектора услуга значи више од промене специјализације: природа самог посла је постала квалитативно другачија у смислу материјала са којима људи раде (информације), места рада (офиси), врста рада (ментални), што је у супротности са плавим фабричким униформама.

Структурне промене које су утицале на креирање потражње за радном снагом су глобално индустријско реструктурирање. Рапидно напредовање сектора производних услуга довело је до успона одабраног броја глобалних градова који су командне тачке глобалне економије, кластери финансијских офиса и фирми специјализованих услуга, изворишта терцијаризације. Опадање индустријске базе у многим градовима придружено са успоном напредних производних услуга је водило ка бифуркацији или дуалној структури запошљавања. Она је сачињена од транснационалне бизнис класе професионалних менаџера који раде у офисима и армије слабо обучених радника који су ангажовани на пружању персоналних услуга у хотелима, туризму, индустрији забаве. Мигранте привлаче веће могућности запошљавања иако су послови слабо плаћени, опасни, прљави али са изгледом за знатно виши доходак него у руралним крајевима. Они се ангажују углавном на послови којима недостаје корпоративно институционализовање и корпоративна култура. Између ове две категорије је нестајући средишни сектор занимања.

Транснационална бизнис класа је најважнији аспект формирања функција глобалног града и изван постојећих. Запослени у међународним фирмама често морају да комплетирају своје радно искуство боравком у већем броју градова. Њихово присуство чини да градови које се уселјавају, поправљају своје позиције у хијерархији урбаних центара које карактерише просторна дистрибуција радне снаге. Међународне банке и инвестиционе фондови су само једна фракција тоталних токова запослених у и изван глобалних градова. Друге фракције укључују разне аналитичаре, научнике, инжењере, правнике, новинаре као и оне на које се мисли када се говори о одливу и циркулацији мозгова.

Присуство неквалификоване радне снаге је индикатор другог процеса рада који чини други стуб на ком се формирају функције које имају градови вишег реда. Унутрашњим миграцијама се формира понуда јефтине радне снагом за бројне ниско плаћене послове које диктира одређен животни стил богатије популације града (чишћење, food сервис, собарице...) Рурална популација често у приматним градовима постаје део растућег информалног сектора за који је често везује појам етничке сегрегације. Временом на једном простору настане сет преклопљених простора капитализма: формална капиталистичка економија, простор неформалне и илегалне економије и одвојено али такође на истој територији и простор некапиталистичке економије. Највећи део досадашњих истраживања је фокусиран на формалну капиталистичку економију. Просторна манифестација глобалног тржишта је виђена у урбаном континууму од глобалних градова и економије центра до градића и села у периферној економији.

Као што је потражња за радном снагом фактор који привлачи мигранте ка градовима, тако на понуду радне снаге утичу "push" фактори ко-

ји су у већој мери карактерисали миграциону динамику у ранијим еволутивним фазама развоја. Данас на понуду радне снаге мање утичу унутрашње миграције, а као најзначајнија компонента се намеће интернационална миграција радне снаге ка глобалним градовима, али и оним који то нису, с тим што развојем производних услуга теже да исто постигну. Као што промена структуре привреде опредељује потражњу за радном снагом, на креирање понуде радне снаге утиче миграција становништва услед диспаритета дохотка али и други фактори одбијања. Миграције радне снаге нису истражене у довољној мери и због тога што се сматра да на креирање тржишта рада већи утицај има понуда радне снаге док су токови радне снаге ка градовима проста последица директних страних инвестиција. Више се истражују механизми како се постаје земља извозник радне снаге.

Као што на понуду радне снаге на националном нивоу утичу делатности као што је пољопривреда, вађење руда и производња хране, тако у светским размерама на понуде радне снаге традиционално утичу неке државе својом миграционом политиком. Глобална економија намеће потребу за слободним протоком капитала и када градови привуку његов значајнији део, онда они донекле регулишу и токове радне снаге имиграционом политиком коју договарају са ТНК. На формирање понуде радне снаге утиче и један парадокс неолоберализма о ком говори Sassen S.(1999) а који се односи на асиметрију између слободног кретања капитала и ограниченог кретања радне снаге преко националних граница. И поред ограничења која постоје, не треба ускоро очекивати успоравање процеса транснационалне миграције радне снаге. У том контексту треба схватити и све већи број сталног становништва у Србији које је само један мало део свеукупног транснационалног тржишта рада.

Анализа анкете о радној снази – ка разумевању структурних промена радне снаге у Београду

Као што је напред речено, и у Београду су као и у већини других постсоцијалистичких градова наступиле промене токова радне снаге. С обзиром да су појаве о којима је говорено новијег датума, пописна статистика радне снаге није у потпуности испратила захтеве за обележјима која су, са друге стране, била доступна из анкете о радној снази. Стога су резултати анкете о радној снази послужили за истраживање промена на тржишту рада у Београду током протеклих 10-ак година

У овом раду аналитички део је ослоњен на резултате споменуте анкете о радној снази коју од 1995. године спроводи Републички завод за статистику. Резултати по неким обележјима нису упоредиви за читав период што је последица промене методологије анкетирања и истраживања. Резултати анкете о радној снази из 2004. показали су се као корисни за анализу сектора услуга у Београду, за који се у свету везују појмови као што

су модернизација и терцијаризација економије и друштва, интернационализација активности, концентрација командних функција, економска и социјална поларизација и др.

1. Анализа основних показатеља запослености

Тржиште рада у Србији крајем прве деценије XXI века карактерише ниска стопа активности становништва која износи 51,4%, висока стопа незапослености (14,0%), наглашен проблем дуготрајне незапослености и висока структурна неусклађеност понуде и потражње радне снаге. Такође постоји велика разлика између административног и анкетног евидентирања незапослености, што ће се детаљније анализирати у наредним поглављима.

Стопе запослености и незапослености врло су важни показатељи стања на тржишту рада неке националне економије. Постоји неколико релевантних извора података о броју запослених и незапослених. То су пописи становништва, анкете о радној снази на узорку домаћинстава, статистике служби социјалног осигурања или анкета пре предузећа. Сваки од тих извора има предности и недостатке кад су у питању веродостојност и целовитост података. У овом истраживању употребљени су резултати анкете о радној снази и статистички подаци добијени последњим пописом становништва у Србији. С обзиром на постојање великих разлика у односу на податке о запосленима и незапосленима који су прикупљени на основу административних и анкетних истраживања, важно је дефинисати најважније категорије према спроведеној анкети о радној снази.⁴

---

⁴ Запослени су сви они који су током референтне недеље: а) обављали било какав посао за надницу или профит б) нису радили, али имају посао с којег су тренутно били одсутни. Према дефиницији ИЛО-а (Међународне организација рада), запослене особе су сви запослени, samozапослене особе, чланови домаћинства који помажу у пословном објекту у власништву члана породице или неком другом облику породичне прерађивачке делатности и особе које су радиле за накнаду по уговору, за непосредно плаћање у новцу или природи. Анкетом се дакле обухватају све особе које су у референтној недељи радиле, без обзира на њихов формални статус и начин плаћања за обављени рад. Запосленима се сматрају сви који су обављали »неки посао« у референтној недељи за који су плаћени, у трајању од барем једног сата. Стога запослена особа у анкети о радној снази може бити пензионер, студент или домаћица. У запослене спадају и сви запослени или samozапослене особе које су у референтној недељи биле тренутно одсутне с посла, а које ће се вратити на рад код истог послодавца или на исту активност након што престане разлог за одсутност. Према дефиницији ИЛО-а незапосленим особама сматрају се особе: а) које у референтној недељи нису обављале никакав посао за новац или плаћање у природи б) које су у последње четири недеље пре анкетања активно тражиле посао ц) које имају могућност да почну обављати понуђени посао у идуће две недеље. Сви они који су већ пронашли одговарајући посао, али у референтној недељи ипак нису радили, него ће почети радити у блиској будућности, сматрају се незапосленима.

Мерење стања на тржишту рада путем анкете о радној снази врло је корисно када се спроводи компаративна анализа по земљама с обзиром на то да је методологија мерења свуда у свету иста те је реч о међународно упоредивим показатељима. Према анкети о радној снази, у Србији је стопа запослености у октобру 2008. износила 44,2 што је далеко ниже него у земљама ЕУ где износи 64,3. Истовремено је стопа незапослености била дво-струко виша него просечна стопа незапослености у 27 земаља, 14,0 наспрам 7,9. Такве високе стопе незапослености пре свега су последица економске кризе и стагнације у Србији. Демографске детерминанте кретања радне снаге и запослености скоро да немају у томе готово никакав удео. Спор процес реструктурирања економских делатности и неприлагођеност тржишним условима пословања, основни су узроци тако високих стопа незапослености.

Табела 1. – Анкетна стопа запослености и незапослености у неким земљама ЕУ и Србије (%)

Обележје	Србија	ЕУ	Данска	Малта	Словенија	Румунија	Пољска	Холандија
Стопа запослености	44,2	64,3	77,4	54,8	66,6	58,8	54,5	74,3
Стопа незапослености	14,0	7,9	3,9	7,3	6,0	7,3	13,8	3,9

Извор: Подаци Еуростата.

Важно је нагласити да анкетно мерење запослености и незапослености не одражава у потпуности стварно стање на тржишту рада. Наиме, сви они који су у референтној недељи обављали било какав посао за надницу, па чак и у оквиру неформалне економије, у склопу анкете о радној снази сматрају се запосленима. На основу тога се ствара разлика у величини анкетног и регистровано⁵ броја незапослених.

Табела 2. – Кретање анкетне и регистроване стопе незапослености у Србији (%)

Обележје	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Анкетна	12,09	12,23	13,28	14,63	18,5	20,8	20,9	18,1	14,0
Регистрована	13,26	13,36	14,47	16,0	19,53	21,83	21,56	18,8	14,7

Извор: РЗС, Анкета о радној снази, табела стопа незапослености.

Према званичној статистици особа је регистрована као незапослена ако се пријавила у службу за запошљавање како би имала право на здравствену заштиту и друге социјалне бенефиције. Очито је да се у већини земаља у транзицији па тако и у Србији, више од половине регистрованих у заводима за запошљавање, не сматра незапосленима према дефиницији

⁵ Регистрована стопа незапослености дефинише се као учешће незапослених у укупној радној снази.

ИЛО-а. Зато је анкетна стопа незапослености нешто нижа од регистроване, што упућује на могућност да одређени број регистрованих незапослених ради у неформалном сектору економије.

Анализа основних показатеља запослености у Београду обухвата анкетна истраживања састава становништва старог 15 и више година према активности, затим састав активног становништва према запослењу и састав запослених према статусу у запослењу. У Београду је стопа активности за око 5 процентних поена нижа од стопе активности становништва изван Београда зато што је у централној Србији и Војводини веће учешће пољопривредног становништва, које генерално има веће стопе активности. Стопа запослености у Београду је у односу на централну Србију и Војводину нешто нижа и износи 42,1%, што је последица већих стопа активности и могућности самозапошљавања становништва изван метрополитенског подручја (удео самозапослених у Београду је свега 11,3% у односу на 29,5% колико износи на подручју централне Србије), првенствено у пољопривредним делатностима и већег учешћа категорије помажућих чланова домаћинстава (1,1% у Београду према 13,8% изван Београда). Аналогно, долазимо до сазнања да је незапосленост у Београду нешто виша у односу на централну Србију и Војводину што у условима савременог демографског развоја Србије и ранга Београда у мрежи градова не би требало очекивати. Овде се можемо вратити на опаске изнете у уводним теоријским поглављима о неформалној економији главног града, неадекватној понуди радне снаге у сектору бизнис услуга и нестајућем ”средњем сектору” мануелних занимања којима су се у прошлости бавили средње образовани и квалификовани радници (рецимо неке гране индустрије). Иако су разлике и стопи незапослености у Београду и централној Србији и Војводини мање од једног процентног поена, ипак је ова појава сигнификантна као потврда неформалне економије главног града.

2. Анализа радне снаге Београда према обележјима старост, делатност и занимање

Старосни састав становништва старијег од 15 година, које је чинило узорак за истраживање радне снаге, у анкети се може пратити на основу дистрибуције становништва по петогодишњим и десетогодишњим старосним групама. Међу десетогодишњим групама, највеће је учешће старосне групе 65 и више година, које чини чак 21,9% укупног становништва старијег од 15 година. Старији од 75 година су такође бројна категорија која даје 9,3% испитиваног становништва. Друга по укупном броју становника је категорија старих између педесет и шездесет година а нешто већи број је и омладине и студената, тј старих између двадесет и тридесет година. Чак и овако груба анализа може помоћи да се закључи да у односу на резултате

последњег пописа није битније промењен старосни састав становништва у престоници тј. да одмакао процес старења укупног и радноспособног становништва није битније нарушен реструктурирањем привреде и терцијаризацијом економије главног града. Овакав састав становништва према старости још увек је далеко од виђених етапа демографског развитака у великим градовима - доминације природног кретања у режиму репродукције становништва и преузимања улоге руралне средине у процесу природног обнављања становништва (Грчић М., 2006).

Састав запослених лица према делатности је у анкети о радној снази укрупњено са обележјима као што су пол, регион, тип насеља, образовни ниво и старост становништва, од којих је регион Београд посебно наглашен у овој анализи. Наиме, радну снагу данас у Београду већином чине запослени у пет делатности: трговина на велико и мало и оправке 20,07%, прерађивачка индустрија 11,4%, здравствени и социјални рад 9,0%, саобраћај, складиштење и везе 8,4% и грађевинарство 7%. У централној Србији и Војводини пољопривреда је доминантна делатност а нешто већим уделом су заступљене и прерађивачка индустрија и трговина. Упоредиви подаци анкете о радној снази су из 2005. године, што је кратак период да би се прецизније потврдиле претпоставке о заокрету смера уочених промена на тржишту рада, јер је извесно да приватизација, реструктурирање, као и модернизација привреде утичу на стварање нове привредне структуре у којој расте значај трговине, саобраћаја, финансијских, интелектуалних, личних и других услуга.

У периоду 2005–2008. година, у Београду је највећи релативни раст броја запослених остварен у сектору финансијског посредовања, са 2,7 на 5,6%, затим трговине на велико и мало и оправки, послова са некретнинама и изнајмљивањем и у оквиру делатности здравствени и социјални рад. Опadaње апсолутног броја запослених и учешћа у структури укупно запослених, највећим делом је расподељено између следећих делатности: прерађивачка индустрија, државна управа и социјално осигурање, пољопривреда и производња ел. енергије, гаса и воде. Мерени бројем запослених, правци терцијаризације економије главног града усмерени су већим делом ка јачању непрофитних и јавних компоненти које чине сектор услуга (трговина, саобраћај, хотели и ресторани, здравствени и социјални рад, комуналне и личне услуге) док је у групи тржишних, профитних и интернационализованих услуга, број запослених растао само у оквиру финансијског посредовања и послова са некретнинама. Дакле, на основу резултата анкете о радној снази, у кратком трогодишњем периоду није осетно растао број запослених у производним тј. бизнис услугама.

Разлога има више, од чињенице да официјелна статистика у Србији не познаје све категорије сектора услуга до недоумица око класификације запосленог у припадајућу делатност (да ли је запослен на пословима ис-

Табела 3. – Структура запослених лица у Београду према сектору делатности (%)

Делатности ⁶	2005.	2008.
Прерађивачка индустрија	13,5	11,4
Грађевинарство	7,7	7,0
Трговина на велико и мало, оправке	18,2	20,7
Хотели и ресторани	3,1	4,5
Саобраћај, складиштење и везе	8,4	8,6
Финансијско посредовање	2,7	5,6
Послови са некретнинама, изнајмљивање	5,4	6,9
Државна управа и социјално осигурање	8,3	6,2
Образовање	6,6	6,3
Здравство	7,6	9,0
Комуналне и личне услуге	7,3	8,0

Извор: Анкета о радној снази 2005. и 2008. година, РЗС.

траживања и развоја лекова сврстан међу запослене у хемијској индустрији или у подгрупу бизнис услуга, истраживање и развој?) високо специјализованих услуга на основу дистрибуције запослених према делатностима. Слично већини радова који се баве питањима понуде и потражње за радном снагом, наглашена је потражња јер се понуда сматра селективним миграционим токовима ка центрима инвестиција. Међутим, имајући у виду да је рецимо број запослених у грађевинарству врло стабилан иако би се на основу слабљења сродних делатности могло очекивати да и овде број запослених опада, онда је унутрашња миграција слабије плаћене радне снаге на пословима грађења (станоградња и тржни центри) заједно са повећаним бројем запослених у хотелима и ресторанима други сегмент новоформираног тржишта рада у Београду

Табела 4. – Структура запослених лица у Београду према занимању (%)

Занимање	2005.	2008.
Законодавци, функционери и руководиоци-менаџери	4,8	5,8
Стручњаци	17,4	21,5
Стручни сарадници и техничари	20,2	23,5
Службеници	6,5	7,6
Услужни радници и трговци	16,1	16,9
Квалификовани радници у пољопривреди и рибарству	4,0	1,9
Занатлије и сродни радници	11,8	11,4
Руковаоци машинама и уређајима, монтери	8,2	6,6
Основна-једноставна занимања	10,0	4,4
Војна лица	-	0,3

Извор: Анкета о радној снази 2005. и 2008. година, РЗС.

⁶ У табели су изостављене делатности којима се у Београду бави незнатан проценат запосленог становништва, ка што су пољопривреда, шумарство и водопривреда, рибарство, вађење руда и камена, производња електричне енергије и друге неслужбене делатности.

Нешто другачија слика се добија ако се анализа делатности запосленог становништва Београда употпуни структуром запослених по занимању.

Као што ни структура запослених према делатности не даје недвосмислен одговор на питање дали се у Београду развија сектор тржишних производних услуга, првенствено финансијских и бизнис услуга, тако се ни на основу анализе занимања запослених лица не може казати да је 2008. године присуство офиса транснационалних компанија веће неголи 2005. Извесно је само да се у саставу запослених према занимању налазе занимања која би се, уз изванредан степен апстраховања, дала уврстити у занимања која су окупација "транснационалне бизнис класе радне снаге", са којом су тесно повезане профитне компоненте сектора услуга (мисли на категорију стручњака и менаџера из прве категорије, затим део занимања из категорије услужни радници и трговци).

Између анкетног истраживања радне снаге 2005. и 2008. године, у Београду је растао број запослених стручњака, стручних сарадника и техничара, законодаваца, функционера и менаџера и незнатно услужних радника и трговаца. Раст је, мерен учешћем у укупном броју запослених, осетан у категорији стручњака, (више од четири процентна поена) и регионално концентрисан. Стручњака, стручних сарадника и менаџера у централној Србији и Војводини има између 22 и 25% што је двоструко мање него у Београду. Број запослених се повећао још у категорији службеника а мање запослених лица 2008. године било је међу неквалификованим радницима (основна-једноставна занимања) за око 5 процентних поена колико је највише забележено, затим квалификованих радника у пољопривреди и рибарству а готово исти број запослених је остао међу занатлијама.

Ова кретања радне снаге у Београду су показала стабилно тржиште занатским производима и услугама што се може објаснити улогом коју занатство има у урбаној економији глобалних градова, развој тржишта различитих типова услуга којима је заједнички интелектуални рад и неразвијено тржиште базичних услуга које конзумира још увек малобројна а добро плаћена радна снага.

Закључак

Резултати анализе радне снаге који су објављени у виду саопштења за октобар 2005. године и октобар 2008. године у издању Републичког завода за статистику, искоришћени су да помогну разумевању промене демографских и економских обележја активног становништва у Београду. Период који је одабран је релативно кратак да би се сагледали сви аспекти промена, међутим, како се дужа временска серија анкетних истраживања није дала у потпуности поредити, избор је пао на овај трогодишњи период.

Анкета о радној снази је одабрана јер су у односу на попис становништва и домаћинства детаљније обрађени контингенти запосленог и неза-

посленог становништва за четири регионалне целине: Београд, централна Србија без Београда, Војводина и Србија укупно (без АП Косово и Метохија). Од демографских, економских и географских обележја, која су могла поткрепити премису да се радна снага у Београду мења сагласно једном броју елемента развоја тржишта рада глобалних градова, чему доприноси и појава приматности у Србији, одабрана су (према јачини утицаја): делатност, занимање, активност, незапосленост, запосленост и старост. Анализом састава радне снаге у Београду на почетку XXI века дошло се до закључака:

– присутан је неформални сектор економије на шта указује већа стопа незапослености у Београду него у централној Србији и Војводини и већа анкетна стопа запослености од регистроване стопе;

– становништво Београда се не обнавља природном компонентом на шта указује непромењен старосни састав у односу на претходне пописе, тј. веома одмакао процес старења становништва старијег од 15 година;

– развија се сектор јавних и финансијских услуга. На то указује пораст броја запослених у здравству, комуналним услугама и сектору финансијског посредовања;

– развој производних, бизнис услуга није могуће пратити на основу постојеће класификације делатности и занимања а извесни помаци су направљени на шта указује пораст учешћа стручњака, стручних сарадника и менаџера у структури запослених према занимању и

– социјална поларизација није поткрепљена обележјима у анкети о радној снази, изузев субјективне оцене сопственог материјалног положаја, с тим што ово обележје није дато за регионе, а анкету о радној снази требало допунити статистиком зарада.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Baverstock, J. V. (2004). Transnational elites in global cities: British expatriate in Singapore's financial district. *Geoforum* 33, 525–38.

Malecki, E., Ewers M. (2007). Labor migration to world cities: with a research agenda for the Arab Gulf. *Progres in human geography*, 31(4) pp 467–484.

Knox, P., Agnew J. (2008). *The geography of the world economy*. London: Hodder Education.

Petrović, M. (2004). Cities After Socialism as a Research Issue. Rad objavljen na web adresi London School of Economics: <http://www.lse.ac.uk/Depts/Global>

Sassen, S. (1999). Transnational economics and national migration policies. In Castro, M., editor, *Free markets, open societies, closed borders*, Miami: North South Center Press, 7–33.

Scott, A., Agnew, J. (2001). Global city-regions. In Scott, A. J. Editor, *Global city-regions: trends, theory, policy*. Oxford: Oxford University Press, 11–32.

- Smith, N. (2002). Novi globalizam, novi urbanizam: gentrifikacija kao globalna urbana strategija. Dostupno na web adresi: operacijagrad2008.mht
- Eurostat (2006). *Labour Market Latest Trends – 3rd quarter 2005 data: The employment rate continues to rise* (authors Fabrice Romans i Ómar S. Hardarson). Eurostat (Statistics in focus – Population and social conditions, 6/2006), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KSNK-06-006/EN/KS-NK-06-006-EN.PDF
- Foreign Policy (November/December 2008). *The 2008 Global Cities Index*. October 21, 2008.
- Globalization and World Cities Study Group and Network (GaWC). *The World According to GaWC 2008*. Loughborough University
- Грчић М., Слука А.Н. (2006). *Глобални градови*. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду. Географски факултет МГУ ”М.Б.Ломоносов”
- Група аутора (2006). *Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године*. Београд: РЗС, ИДН ЦДИ, ДДС
- Анкета о радној снази, октобар 2005. Београд: Републички завод за статистику
- Анкета о радној снази, октобар 2008. Београд: Републички завод за статистику

Vera Gligorijević

**DEMOGRAPHIC PARAMETERS OF WORK FORCE IN BELGRADE
DURING EARLY 20TH CENTURY**

Summary

Some of the elements are seen in the word cities have been evident in Belgrade since recently, influencing creation of the labor demand and labor supply through strong needs for development of the services and especially business services, closely linked with processes of economical, social and spatial polarization of the population. Based on the results of the official labor force pools, it is evident that a strong discrepancy of the labor force offer and demand exists, caused by weak mobility of the population, poor socio-professional dynamics and unwillingness of the labor force for additional trainings and professional changes. As a result, there is growing differentiation between highly qualified, skilled and well paid labor force on one side and unskilled and low-wage labor on the other side.